वा एतानविभक्तदायादान् सपिण्डानाचक्षते विभक्तदायादान् सकुल्यानाचक्षते सत्स्वङ्गजेषु तद्भागो ह्यर्थो भवति इति। अस्यार्थः। पित्रादिपिण्डत्रयेषु सपिण्डनेन भोक्तृत्वात्। पुत्रादिभिस्त्रिभिस्तत्पिण्डदानात्। यश्च जीवन् यस्य पिण्डदाता स मृतः सन् सपिण्डनेन तत्पिण्डभोक्ता एवं सति मध्यस्थितः पुरुषः पूर्व्वेषां जीवन् पिण्डदाता मृतः सन् तत्पिण्डभोक्तापरेषां जीवतां पिण्डसम्प्रदानभूत आसीत् मृतैश्च तैः सह दौहित्रादिदेयपिण्डभोक्ता। अतो येषामयं पिण्डदाता ये चास्य पिण्डभोक्तारस्तेऽविभक्तं पिण्डरूपं दायं अश्नन्तीति अविभक्तदायादाः सपिण्डा इति। इदञ्च सपिण्डत्वं सकुल्यत्वञ्च दायग्रहणार्थम्। अर्थोचार्थ्यन्तु पिण्डलेपभुजामपि। लेपभाजश्चतुर्थ्याः पित्राद्याः पिण्डभागिनः॥ इति प्रागुक्तमत्स्यपुराणात् वक्ष्यमाणकूर्म्मपुराणशङ्खलिखितवचनाच्च पिण्डे यथा परस्परं भोक्तृत्वं तथा लेपे तुल्यन्यायात्। हारलतायां कूर्म्मपुराणम्।

"सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते।
समानोदकभावस्तु जन्मनाम्नोरवेदने॥
पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः।
लेपभाजश्चतुर्थ्याः सापिण्ड्यं सप्तपौरुषम्॥"

लेपभागिभ्यस्तूर्द्धं यावज्जन्मनाम्नोरवेदनं यावदमुकनाम्नोऽस्मात् पूर्व्वं पुरुषादयं जातः इति विशेषः। अयमस्मत्कुले जात इति सामान्यतो वा स्मर्य्यते तावत् समानोदकत्वमिति हारलता॥ अत्र परवचनेनैव सापिण्ड्यसिद्धौ पूर्व्ववचनपूर्व्वार्द्धं जीवत्पितृकत्वादिना अधिकपुरुषेषु पिण्डलेपसम्बन्धेऽपि सपिण्डतानिवृत्तिज्ञापनाय। सर्व्वदेशीयाचारोऽपि तथा। यथा श्राद्धविवेकेऽपि पार्व्वणश्राद्धानन्तरं तित्थश्राद्धे विकल्प उक्तः। मार्कण्डेयपुराणम्।

"नित्यक्रियां पितॄणान्तु केचिदिच्छन्ति सत्तमाः
न पितॄणां तथैवान्ये शेषं पूर्व्ववदाचरेत्॥"

अत्र पूर्व्वार्द्धात् पितॄणां प्राप्तौ न पितॄनामित्यत्र पुनः पितॄणां ग्रहणं सनकादीनामन्वोत्सर्गाभ्यनुज्ञानाय इति फलान्तरमुक्तम्। हरिवर्म्मणापि अन्यार्थं पुनर्व्वचनमिति लिखितम्। अथ यः खलु पिण्डान् दत्त्वैव मृतः परतश्चाप्राप्तपितृभावः स कथं सपिण्डः एकपिण्डदातृत्वभोक्तृत्वलक्षणसम्बन्धाभावादिति चेत् तदयोग्यतयेति ब्रूमः। योग्यताप्रयोजकञ्च सामान्यशास्त्रविषयत्वम्। ततश्च अत्यतिवृद्धप्रपितामहावधिकाधस्तनानां षण्णां पुंसां प्रत्येकापेक्षया सप्तानामेकगात्राणां स्वावधिपरतनानां समानाञ्च सापिण्ड्यं पिण्डलेपयोर्दातृत्वभोक्तृत्वसम्बन्धादिति। स्त्रीणान्तु भर्त्तृसापिण्ड्येन सापिण्ड्यम्। प्रत्यानां भर्त्तृसापिण्ड्यमिति वचनात्। नन्वेवं कन्यायाः कथं सपिण्डतेति चेत् आदिपुराणवचनात् त्रैपुरुषं सापिण्ड्यम्। यथा,—

"सपिण्डता तु कन्यानां सवर्णानां त्रिपौरुषी।"

अत्र कन्यानामनूढानाम्। अप्रत्यानां त्रिपौरुषमिति वशिष्ठवचनात्। तेन आत्मपञ्चमे वृद्धप्रपितामहे सापिण्ड्यं निवर्त्तत इति पतिपादितम्। अतएव कन्यायाः प्रपितामहभ्रात्रा तत्सन्ततिभिश्च सह सापिण्ड्याभावात् कन्यामरणजननयोस्तेषां सपिण्डाशौचं नास्ति किन्तु समानोदकनिमित्तमेवाशौचमिति। एवं तेषामपि जननमरणयोः कन्यानामिति मूलपाधिमहामहोपाध्यायाः॥ यत्तु कूर्म्मपुराणम्।

"अप्रत्यानां तथा स्त्रीणां सापिण्ड्यं सप्तपौरुषम्।
प्रत्यानां भर्त्तृसापिण्ड्यं प्राह देवः पितामहः॥"

इति रत्नाकरधृतं तद्विवाहे पितृपक्षविषयम्। यथा, विष्णुपुराणम्।

"सप्तमीं पितृपक्षाच्च मातृपक्षाच्च पञ्चमीम्।
उद्वहेत द्विजो भार्य्यां न्यायेन विधिना नृप॥"

सप्तमीं पञ्चमीं हित्वा इति शेषः। भर्त्तृसापिण्ड्यमित्यत्र सप्तपौरुषमित्यनुषज्यते। तेन भर्त्तृसमानसापिण्ड्यमित्यर्थः। शङ्खलिखितौ।

"सपिण्डता तु सर्व्वेषां गोत्रतः सप्तपौरुषी।
पिण्डस्योदकदानञ्च शौचाशौचं तदानुगम्॥"

गोत्रतः गोत्रैक्ये तेन मातामहकुले कदाचित् षट्पुरुषपर्य्यन्तं पिण्डसम्बन्धेऽपि न सपिण्डता तान् सप्तपुरुषान् आ समन्तात्कारेण पिण्डादिकमनुगच्छतीति तदानुगम्। एतेन सपिण्डता एकशरीरावयवान्वयेन भवति। तथा, हि। पितुः शरीरावयवान्वयेन पित्रा सह एव पितामहादिभिरपि पितृद्वारेण तच्छरीरावयवान्वयात्। एवं मातृशरीरावयवान्वयेन मात्रादिभिरपि। एवं पत्या सह पत्न्या एकशरीरारम्भकतया सापिण्ड्यम्। तथा च गर्भोपनिषदि। एतत् षाट्कौषिकं शरीरं त्रीणि पितृतः त्रीणि मातृतः अस्थिस्नायुमज्जानः पितृतः त्वङ्मांसरुधिराणि मातृतश्चेति। तत्र तत्रावयवान्वयप्रतिपादनात् निर्व्वाप्य पिण्डान्वये तु सापिण्ड्ये भ्रातृपितृव्यादिसापिण्ड्यं न स्यात्। अतिप्रसङ्गस्तु सप्तान्यतमत्वेन प्रयोगोपाधिना निरसनीयः। यद्येवं मातामहादीनामपि मरणे सपिण्डत्वेन दशाहाशौचं प्राप्नोति स्त्रीदेतत् यदि मातामहानां मरणे त्रिरात्रं स्यादशौचकं इत्यादिविशेषवचनं न स्यात्। यत्र तु विशेषवचनं नास्ति तत्र दशाहमिति मिताक्षरारत्नाकरादिमतमपास्तम्। लेपभाज इत्यादिवाचनिकेऽर्थे सापिण्ड्ये एकशरीरावयवान्वयरूपस्वकपोलरचितार्थानवकाशात्। निर्व्वाप्यपिण्डसम्बन्धेनभ्रात्रादीनां सापिण्ड्यस्य मत्स्यपुराणबोधायनाभ्यां पूर्व्वमुक्तत्वात्। कामधेनुहारलताकल्पतरुपारिजातकारादिभिस्तथैव व्याख्यातत्वाच्च। रेतःशोणितपरिणामरूपत्वादपत्यशरीरस्य भवतु वा तथा। पत्या सह पत्न्या एकशरीरारम्भकतायाः प्रत्यक्षबाधितत्वात् कथं सापिण्ड्यं प्रमातामहादीनां विशेषवचनाभावात् सपिण्डत्वेन दशाहाद्यशौचप्रसङ्गात् मातामहादौ सापिण्ड्यस्य लोकविरुद्धत्वाच्च। भवतु वा तथा शरीरद्वारा सापिण्ड्यं तथापि वचनात् यथा सप्तान्तर्गतत्वं तन्नं तथा गोत्रतः सप्तपौरुषीति वचनात् गोत्रैक्यमपि प्रागुक्तवचनात्। कन्यास्त्रिपौरुषं सापिण्ड्यं ऊढायाञ्च भर्त्तृसापिण्ड्येन सापिण्ड्यमिति चेत् तदेतन्मतेऽपि व्यवस्थायां न चतिरिति। अतएव सुमन्तुवचनाभिहितं यद्दशमपुरुषपर्य्यन्तमशौचंतत्सप्तमपुरुषाभ्यन्तराशौचाद्ऊनं त्रिरात्रम्। यथा ब्राह्मणानामेकपिण्डस्वधानामादशमात् धर्म्मविच्छित्तिर्भवति आसप्तमात् ऋक्थविच्छित्तिर्भवति आषष्ठीयात् स्वधाविच्छित्तिर्भवति अन्यथा पिण्डाशौचक्रियाव्युच्छेदात् ब्रह्मतुल्यो भवतीति। अस्यार्थः। एका समाना पिण्डस्वधा येषां ते तथा। यथा एकोद्दिष्टस्य पिण्डे तु अनुशब्दो न युज्यते इत्यत्रानुशब्देनानुशब्दयुक्तो मन्त्रो लक्ष्यते अनुयुक्तमन्त्रस्तु ये चात्र त्वामनु यांश्च त्वमनु तस्मै ते स्वधा इति तथापिण्डस्वधाशब्देन पिण्डसम्बन्धिस्वधाशब्दयुक्तमन्त्रकरणकदेयजलं लक्षितम्। तथा च। ऊर्ज्जं वहन्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं स्वधास्तर्पयत मे पितॄन् इत्यनेन पिण्डान् सिञ्चेदित्युक्तम्। ततश्च एकपिण्डस्वधानां समानोदकानामित्यर्थः। अतएव मनुः।

"जन्मन्येकोदकानान्तु त्रिरात्रात् शुद्धिरिष्यते।"

विष्णुपुराणम्।

"मातृपक्षस्य पिण्डेन सम्बद्धा ये जलेन वा।"

मातृपक्षस्य मातामहपक्षस्य पिण्डेन सम्बद्धाः सपिण्डाः जलेन सम्बद्धाः समानोदका इति श्राद्धविवेकेऽपि व्याख्यातम्।

"असम्बन्धा भवेद्यातु पिण्डे नैवोदकेन वा॥"

इति विवाहेऽप्युक्तम्। अत्र पुत्रिकायाः पार्व्वणे पिण्डोदकयोः सम्बन्धात्कन्यामात्रेऽपि तदयोग्यतायाः सत्त्वात् कन्या पिण्डोदकसम्बन्धोच्यते। एतदनुसारादपि तस्याः सपिण्डता बोद्धव्या तस्मादेकपिण्डस्वधानामित्यनेन समानोदकभावः समाख्यातः। न तु दशमपुरुषपर्य्यन्तं पित्रादिजीवनादिना पिण्डसम्बन्धेऽपि सापिण्ड्यं विहितं प्रागुक्तयुक्तेः स्वधेत्यस्य तदनुपयुक्तत्वेन वैयर्थ्यापत्तेः। अपुत्रधनाधिकारस्तु सन्निहिततराभावे सप्तमपुरुषपर्य्यन्तम्। मृतपितृकस्य स्वधोपलक्षितश्राद्धाधिकारः पुरुषत्रयपर्य्यन्तमिति। अत्र स्वधाशब्दो मन्त्रपरः पितृभक्षपरोऽपि। तथा च गुणविष्णुधृता श्रुतिः। स्वधा वै पितॄणामन्नमिति। दशमपुरुषानन्तरं समानोदकत्वेऽपि न त्रिरात्रं किन्तु पक्षिण्यादि। तथा हि। उदकक्रियामधिकृत्य पारस्करः। सर्व्वे ज्ञातयो भावयन्ति। आसप्तमाद्दशमाद्वा समानग्रामवासिन यावत् सम्बन्धमनुस्मरेयुर्व्वा इति। भावयन्ति निष्पादयन्ति। अत्र यावत् सम्बन्धमनुस्मरेयुरेककुलजाता वयमिति स्मरणं